

Mračne zgodbe Jugoslavije

Dejan Ognjanović, prevod: Renata Zamida

VEŠČA

V času Jugoslavije kakršnakoli fantastika, posebej mračna, ni bila najbolj dobrodošla. Živelimo pač v režimu, ki je ponujal svojo vizijo prihodnosti, in ta je bila svetla in rožnata. Vsaj v teoriji. V praksi se je že čez nekaj desetletij spremenila v drugačne grozljivke od tistih, o katerih bomo govorili tukaj.

Komunistična ideologija in njej pripadajoča estetika sta torej glavna razloga, da v nekdanji Jugoslaviji ni bilo veliko ZF-filmov in grozljivk. Prevladala sta racionalistični in prosvetni diskurz in v kinematografih po vsej državi je dominirala zamorjena estetika realizma s socialnimi dramami, komedijami in z NOB pravljicami. Resnici na ljubo pa grozljivka pri nobenem slovanskem narodu ni običajno izrazno sredstvo ...

Dejan Zečević, režiser grozljivke *T.T. Sindrom* (2002), mi je v intervjuju na vprašanje, zakaj je izbral prav *slasher* verzijo grozljivke, ne pa kakega nadnaravnega motiva, recimo zgodbe o duhovih, odgovoril: »Glede na balkansko mentaliteto je pri takih filmih potrebno biti zelo vešč, da jih gledalci sprejmejo. (...) Mi smo že pri tujih filmih občutljivi na kakršnekol nadnaravnosti, kaj šele pri domačih. Smo pač navajeni, da je najboljši, če igralec sočno preklinja, in to vleče v kino, tako da mora avtor, ki želi plasirati prikazni ali duhove, to storiti zelo vešče in z veliko denarja, da ga naše občinstvo sprejme.«¹ Mislim, da to povzema vse razloge za maloštevilne grozljivke v našem prostoru. Balkanska nagnjenost k skepsi in ironiji pač ni rodovitna podlaga za razcvet tega žanra.

Specifična kulturna klima v Jugoslaviji je za rabo horrorja v filmih zahtevala še posebej dober razlog oziroma opravičilo. Filmarji so morali, da bi jih sploh vzeli resno, najti alibi za snemanje grozljivk, kar so počeli pod krinko »knjižnih priredb«, »satire«, »drame«, celo »trilerja« ... vsega, da le ni šlo za prezirana »grozo in strah«. V tistih maloštevilnih primerih, kjer najdemo motive grozljivk, pa je opaziti, da so jih avtorji uporabljali zelo svobodno, za pripovedovanje vse kaj drugega kot eksploatacijskih zgodb. Kljub oviram – kulturnim, političnim, psihološkim, tržnim – pa je groza, ki ji je uspelo nastati v tem prostoru, presenetljivo učinkovita, v žanrskem in umetniškem smislu.

Opozoriti kaže še na eno specifiko, ki velja tako za Jugoslavijo kot za nacionalne kinematografije, nastale po njenem razpadu: grozljivke in mračno-fantastični filmi nastajajo izključno v Srbiji in na Hrvaškem. Druge republike oz. države so k tej žanrski zgodbi pristavile le skromni delež, pretežno s koprodukcijami ali z lokalnimi amaterskimi filmi. Zato se ta pregled osredotoča le na hrvaško in srbsko produkcijo.

SRBSKE VAMPIRKE, PREKLETSTVA, OKUŽBE, DAVITELJI IN ČAROVNICE

Prva grozljivka v tem prostoru je nedvomno TV-film *Vešča* (Leptirica, 1973), posnet po zgodbi *Čez devetdeset let* Milovana Glišića in v režiji Đorđeta Kadrijevića, avtorja številnih opaznih filmov in TV-nadaljevanj.

Glavni junak je Strahinja (Petar Božović), reven kmečki fant, zaljubljen v Radojko (Mirjana Nikolić), lepo hči čemernega gospodarja Živana (Slobodan Perović). Da bi si jo zaslužil za ženo, mora Strahinja noč preživeti v zapuščenem mlinu, ki naj bi bil preklet; vampir namreč pije kri mlinarjem, zato že tako obubožana vas strada. Strahinja noč preživi skrit na podstrešju, vampir pa pobegne, ko Strahinja razkrinka njegovo identiteto. Vaščani vseeno uspejo najti vampirjev grob, krsto prebodejo z glogovimi vejami, iz mrtvečevih ust pa poleti vešča ... In Strahinja bo pravo grozo spoznal šele na poročno noč.

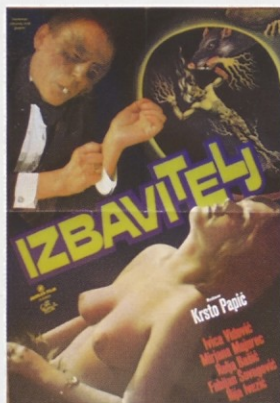
Kadrijević vnese v priredbo toliko svobode, da je rezultat povsem avtorski izdelek, ki z literarno predlogo nima več veliko skupnega. Spretno se poslužuje humorja in s tem razoroži gledalce ter jih kasneje toliko učinkoviteje šokira. Uvodna scena mlinarjevega umora nakazuje odliččen smisel za detajle: izbuljeno oko vampirja, vidno skozi špranjo med deskami mlina, njegovi dlakavi prsti, ki se s kremplji potaplajo v belo moko, komaj opazna zabubljena žuželka, bližnji posnetek podganjih zob, razlita kri, ki se meša z moko ... Vsa ta ikonografija izhaja povsem iz srbske tradicije in ničesar ne dolguje zahodnim vampirjem tipa Bela Lugosi ali

VEŠČA

Christopher Lee. Grozljive scene so zrežirane atmosferi primerno in z arhetipsko močjo ter so se kot take zasedale v spomin generacijam domačih gledalcev. Nesrečni dogodek z gledalcem, ki je na premieri *Vešče* v Skopju leta 1973 doživel srčni infarkt, pa dokazuje, kako nepripravljeno je bilo domače občinstvo na grozo, ki je naenkrat, kot iz niča in brez predhodnih izkušenj, vstopila v kinematografijo tedanje Jugoslavije.

1 Dejan Zečević, *Horor – esencija filmskog izraza v: Dejan Ognjanović, U brdima, horori: Srpski film strave*, NKC, Niš, 2007, str. 166.

Istega leta so na TV Beograd v ciklu »Domišljajske in skrivnostne zgodbe« prikazali še dva Kadrijevićeva filma. Za oba je značilen preplet mračne poetične fantastike in grozljivke. Oba filma sta zreli in kakovostni deli, ki bi bili v ponos tudi v tem žanru bistveno bogatejši kinematografiji. Prvi je film **Štićenik** (1973), mračna, poetična in metafizično intonirana pripoved (posneta po zgodbi Filipa Davida) o mladeniču, ki beži pred skrivnostnim, verjetno nadnaravnim pregnanjcem. Skrije se v baročno umobolnico, a niti njeno obzidje ga ne more rešiti pred usodo. Ekspresivna črnobela fotografija in izjemna arhitektura z opustošeno, v meglice zavito pokrajino v ozadju ustvarjata edinstveno slovansko gotsko atmosfero. Podobno bi lahko rekli tudi za film **Devičanska svirka** (1973), posnet po zgodbi hrvaškega pisatelja Ivana Raosa. Dogaja se v plemiški graščini, kjer fatalna graščakinja, takratna filmska diva Olivera Katarina (s spektakularnim izrezom) ugonobi mladeniča, ki se je zatekel na njeno posest – kot že vse tiste pred njim, katerih trupla visijo na njenem podstrešju, od koder je slišati grozljivo glasbo.

Srbski filmarji v času Jugoslavije očitno niso imeli pomislekov prirejati zgodbe hrvaških pisateljev – obratnega primera pa, zanimivo, ni. Film **San doktora Mišića** (1973, Branko Pleša) je prav tako adaptacija klasične zgodbe hrvaškega pisca Ksaverja Šandorja Đalskega, zelo filmsko posnet TV-film z Ljubo Tadićem v glavni vlogi. Filmu uspe pričarati tesnobno gotsko vzdušje: sence, nevihtne noči, strašljiva pokopališča v meglicah in pusta jesenska pokrajina okrog zdravnikovega posestva ustvarjajo občutek usodnosti, ki se širi okrog zadržtega racionalista, ki ne verjame v nadnaravno, vse dokler ga njegove nekrofilске sanje ne soočijo z nepojmljivim.

Branko Pleša se h grozljivki vrne leta 1975 s TV-filmom **Prokletinja**, po zgodbi Američana Ambrosa Bierca. V ospredju je mračna, zakleta, intelektualno spretna in izrazito metafizična zgodba o jalovih poskusih skupine raziskovalcev, ki iščejo racionalne vzroke za nenavadno smrt, ki jo je očitno povzročil nevidni in človeškemu umu nedoumljiv tvor. Gre za dosledno, a vseeno avtorsko adaptacijo, ki se dogaja v zlovesčem močvirju in je bistveno kvalitetnejša od filmske verzije, ki jo je po isti zgodbi za televizijo priredil Tobe Hooper (**The Damned Thing**, 2006). Film **Kičma** (1975, Vlatko Gilić) sicer ni tipična grozljivka, a

njegovo opresivno vzdušje urbane odtujenosti in zaplet z vrsto skrivnostnih samomorov v stolpnici velemesta, kjer se nikoli ne zdani, so dovolj mračni in začinjani z dobršno mero čudaškosti in fantastike, da jo lahko uvrstimo v ta žanr. K temu prispeva tudi odkritje glavnega junaka (Dragan Nikolić), da se iz bližnjega krematorija vije čudna rumenkasta meglica in da z njo breme mrtvih (dobesedno in metaforično) lega na žive in jih ubija. Film si lahko razlagamo kot prisposodbo mračnih perspektiv življenja v »komunizmu« ali pa kot univerzalno eksistencialno pripoved o človeštvu in neminljivosti smrti.

Film **Variola vera** (1982, Goran Marković) združuje elemente filma katastrofe (podžanr o okužbah) in telesne grozljivke. Posnet je po resničnih dogodkih iz leta 1972, ko je nek kosovski Albanec po vrnitvi z romanja na Bližnjem vzhodu v Beogradu povzročil manjšo epidemijo. Marković rekonstruira dogodke, povezane s karanteno, a se pri tem ne zadovolji z dokumentarizmom, temveč gre korak dlje in bolezen predstavi kot metaforo za nezdravi družbeni sistem. Pri tem »korak dlje« so ključni ravno elementi grozljivke in filma katastrofe, ki omogočajo koherentno dramaturgijo in osredotočenost na vzdušje. Nepozabni so prizori s črnimi kozami posutih obrazov okuženih na eni strani in v skafandre oblečenih raziskovalcev, ki lahko edini vstopijo v karanteno, na drugi. Primerno zlovesče zveni glasba Zorana Simjanovića, Rade Šerbedžija in Bogdan Diklić pa sta ustvarila odlični vlogi.

Davitelj proti davitelju (Davitelj protiv davitelja, 1984) je »komedija groze in strahu«, v kateri se prepoznavni črni humor Slobodana Šijana pomeša z žanrskimi obsesijami koscenarista Nebojše Pajkića. Beograd je po zaslugi prvega serijskega morilca – davitelja – končno postal metropola, ojdipsko pošast pa igra nepozabni Taško Načić. Njegovo vodilo se glasi, »kdor ne mara nageljnov, si ne zasluži živeti«. S tem izgovorom davi mlade lepoticke, ki nočejo sprejeti njegovih cvetnih darov. Za petami mu je nespretni srbski »inšpektor Clouseau« (Nikola Simić), razmere na sceni pa dodatno zapleta nevrotični roker, ki v svojem novem hitu opeva ravno davitelja ... *Davitelj* je prvi srbski film, ki vstopa v samozavestni odnos z žanrsko tradicijo (zahodnega, ameriškega modela) in s smešenjem in parodijo ne komentira le podžanra o serijskih morilcih, temveč mu služita tudi za odslikavanje

ŽE VIDENO

VARIOLA VERA

DAVITELJ PROTI DAVITELJU

SVETO MESTO

novoga zgodovinskega trenutka tedanje Jugoslavije. Štiri leta po Titovi smrti namreč prikazuje povsem prenovljeno kulturno sceno novovalovskega Beograda in končno dočakanih vplivov »dekadentnega« Zahoda.

Že videno (Već viđeno/Déjà vu, 1987, Goran Marković) je žanrsko najčistejša grozljivka, ki je do tedaj nastala v Srbiji (in Jugoslaviji), kar dokazuje tudi dejstvo, da je bila v uradni selekciji Festivalov fantastičnega filma na Portugalskem (Fantasporto) in v francoskem Avoriazu. Film je bil dobro ocenjen tudi v drugi izdaji prestižne *The Overlook Film Encyclopedia: Horror* (ur. Phil Hardy, 1986/93), Britanski filmski inštitut pa ga je uvrstil med sto najboljših evropskih grozljivk. Dejansko gre za psihološki triler, ki s stopnjevanjem suspenza kulminira v brutalno *slasher* grozljivko. Opazni so tudi elementi družbeno-kritične drame, a film je v žanrskem smislu veliko bolj konsistentno, tesno pa so povezane tudi z režiserjevim glavnim motivom: načinom, kako se preteklost (osebna in družbena) odraža v sedanjosti oziroma kako se Zlo prenaša z ene generacije na drugo – od barbarskega izbriša srbskega meščanstva po 2. svetovni vojni ter zatiranja svoboščin iz leta 1968 v Jugoslaviji v začetku 70-ih let pa vse do (takrat) aktualnih trenutkov države pred razpadom konec 80-ih. Film prikazuje cikel zla, ki se stalno ponavlja kot »že videno«.

Tik pred razpadom Jugoslavije, leta 1990, je nastal še film **Sveto mesto**, s katerim se Kadjičević vrača h grozljivki v najčistejši obliki. Podlaga za film je bila Gogoljeva zgodba *Vij*, ki služi režiserju za izhodišče še enega elaborata o prepletenosti Erosa in Tanatosa. Gogoljev glavni junak je razigran študent teologije, ki po nesreči povzroči smrt nekega dekleta, potem pa mora tri noči zaporedoma moliti za odrešitev njene duše. Dekle je bilo očitno čarovnica, ki zdaj vsako noč vstaja iz groba in muči študenta, ki se je skrival v prostor pod cerkvenimi tlemi, kjer se dogajajo vedno bolj skrajni pojavi ... Kadjičević zgodbo ključno nadgradi s predzgodovino dekleta-čarovnice Katarine (Branka Pujić) in njenega očeta (Aleksandar Berček). Ljudje jo imajo za svetnico, čeprav je že v prologu jasno, da je povezana s »temnimi silami«. S tem napoveduje temo zla, skrito za likom »nedolžnosti«. Kadjičević v *Svetem mestu* uvede odkrito ekscesne elemente erotike in grozljivke, ki so bližji anglosaksonski gotiki kot pretežno benevolentnim slovanskim žanrskim poskusom. V njegovi viziji je višek Zla lociran globoko v človeški naravi in le čaka na to, da pride na plan, pri tem pa niso izključene niti nadnaravne sile.

Sveto mesto je v primerjavi z *Veščo* bolj razdelan in žanrsko bolj zavesten poskus ustvarjanja avtentične srbske gotike. Film se lahko pohvali z višjim proračunom, bogatejšo scenografijo, močnejšimi liki in izrazitejšimi prizori horrorja kot smo jih spremljali pri pionirski *Vešči*. Z lahkoto se lahko kosa z gotskimi klasiki Maria Bave iz 60-ih. Na žalost *Sveto mesto* ni bilo distribuirano v kinematografih, temveč je premiero doživelo pred (srbskim) televizijskim občinstvom, tik pred izbruhom državljanske vonje, zaradi vseh tuzemskih grozot pa je ostala njegova metafizična groza neopažena in nepoznana.

HRVAŠKI PODGANJI LJUDJE, NORI ZNANSTVENIKI, ZLOČINI, PREGANJAVICE IN KRVOSESI

Kot smo že zapisali, je bil hrvaški horror debi, vsaj kronološko gledano, film *San doktora Mišića* (1973). Prvi avtohtoni dolgometražni film iz žanra mračne fantastike in grozljivke pa je bil *Izbavitelj* (1976, Krsto Papić). Kot pri srbskih kolegih so se tudi tukaj začetniki žanra po ideje obračali h književnosti – v Papićevem primeru k pripovedki *Lovec na podgane* Aleksandra Grina. Očitno je v tem času le sklicevanje na znane klasike (Gogolj, Grin, Birs, Đalski, Glišić ...) omogočalo ustvarjanje v sicer prezrtem žanru. *Izbavitelj* je vizualno pretanjen, baročno mračen film, umeščen v nedoločljiva čas in prostor, prežet s socialnimi nemiri in z lakoto. Glavni junak (Ivica Vidović) v navidez zapuščeni kafkovski graščini odkrije orgiastične zabave podganjih ljudi, ki se hranijo na račun človeške lakote in nesreče ... Na sledi filma *Invasion of the Body Snatchers* (1956, Don Siegel) uspe Papiću žanr izrabiti za družbeno kritiko oziroma splošno satiro, ki pa si ne drzne do konca razkriti svoje očitne tarče – komunističnega vodstva, ki živi na račun delavcev. Film je sicer bolj bajka kot eksplicitna satira, občasno tudi precej naiven tako pri dialogih kot pri žanrskih scenah. A maske podganjih ljudi so bile dovolj učinkovite, da so si generacije gledalcev prizore iz filma zapomnile kot ene izmed najgrozljivejših iz domače produkcije. *Izbavitelj* je v osnovi podoben srednjeevropskim fantastičnim filmom, posebej poljskim in češkim, renomirani režiser in znana literarna predloga pa sta mu omogočila uspešno pot po festivalih.

Ritam zločina (1981) je režiral Zoran Tadić po romanu Pavla Pavličića *Dobri duh Zagreba*. Film je v odnosu do predmetja elegično obarvan, a z distanco, ki tudi v tem okolju zaznava mračne sence. Ta mračni triler prevzame oba protagonista iz *Izbavitelja* in ju postavi v podobni vlogi: Ivica Vidović je spet dobrohoten, nekoliko naiven junak, ki postopoma razkriva mračno realnost, Fabijan Šovagović pa tudi tu nekonvencionalni znanstvenik, ki raziskuje nepriznane pojave. Tako postavi teorijo oziroma zakonitost, po kateri se dogajajo zločini, in trdi, da jih lahko napove z matematično natančnostjo. S tem se tudi v tem filmu, podobno kot v *Kičmi* ali *Štićeniku*, pojavlja motiv usode, ki ji ne moremo ubežati. *Ritam zločina* v svojem zapletu napeljuje na fantastiko, čeprav pri tem ni ekspliciten. Ne gre za klasično grozljivko, pa vendar je brezizhodno ozračje na meji tesnobne more in tega vtisa se še dolgo po ogledu ni mogoče znebiti. Produkcijsko je sicer precej siromašen, a v vsem drugem gre za svetovno pomemben *mystery-thriller*.

Isto letnico nastanka ima tudi edini jugoslovanski ZF-film *Gosti iz galaksije* Dušana Vukotića, koprodukcija s Češkoslovaško, v kateri so tujci zagotovili koscenarista, Miloša Macoureka (*Arabela*, 1979) in posebne učinke. Med slednjimi najbolj izstopa zunajzemeljska pošast (podobna Alienu), ki jo je ustvaril mojster animacije Jan Švankmajer. Zaplet pa je precej benignen,

RITAM ZLOČINA

SAN DOKTORA MIŠIĆA

ČOVJEK KOGA TREBA UBITI

infantilen in pravljichen. Značilno za Macoureka je osrednji konflikt prodor fantazije v banalno stvarnost, suspenz pa izhaja iz nesoglasij med svetom domišljije in vsakdanjostjo. Natančneje, pri *Gostih iz galaksije* gre za besedne igre in kaos, ki nastane, ko ZF-kreacije Žarka Potočnjaka oživijo na hrvaškem otoku: otroci-zunajzemeljančki, njihova robotska dojlja in igračka, ki bo nekoč zrasla v živahno pošast. Bizarno je le, da uspe avtorjem v to veselo in naivno zgodbico vnesti še nekaj golote in celo *splatter* z odtrganimi glavami. Zabava za vso družino!

V tem kontekstu moramo omeniti še *Treći ključ* (1983) Zorana Tadića (ponovno po Pavličićevem scenariju), komorni, pretirano teatralni urbani triler-misterij o mladoporočenem paru, ki se mu selitev v novo stanovanje postopoma razkriva kot mora. V nabiralnik od neznanu kje prihajajo kuverte z

izdatnimi zneski denarja in zdi se jima, da v stanovanje v njihovi odsotnosti prihaja neznanec, čeprav nič ne zmanjka. Ta pretirana dnevno-politična parabola (iz časov post-titoistične (de)stabilizacije) je vse preveč literarna in premalo filmična. V antiklimaktičnem razpletu nejasna metafora popolnoma izniči že tako šibko zgodbo.

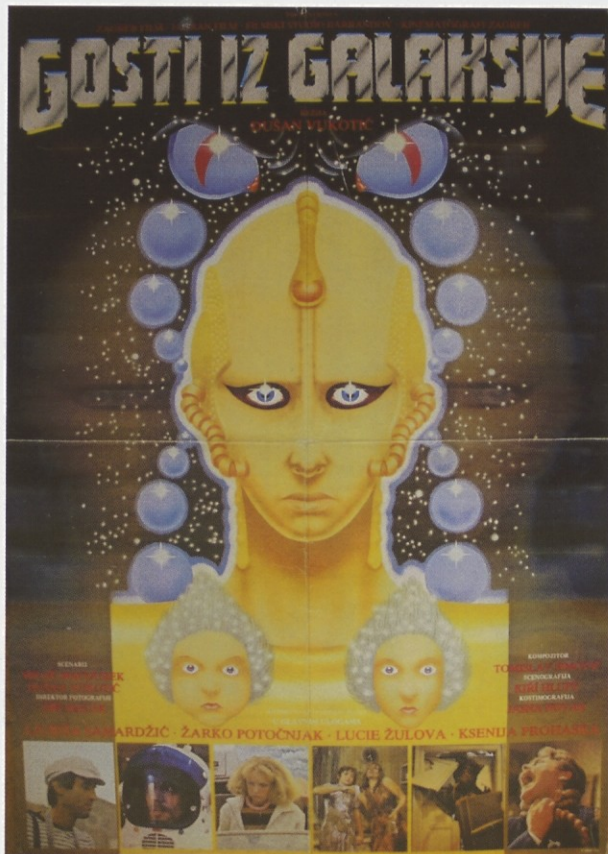
Žanru se bolj približajo **Krvopijci** (1989) Dejana Šorka, a tudi v tem filmu je očitno nelagodje do žanra in njegovo pootročenje. Film, v katerem spremljamo ostarelega hrvaškega vampirja, ki išče pomoč pri psihoanalitiku (Danil Lazović), je bil staromodni in zastarel že ob nastanku. Skozi zagrebško meglo se očitno klati še en vampir, neduhovito komedijantske situacije pa dosežejo vrhunec, ko Lazoviću na pomoč priskočita karikirana Zagorca, ki naracijo speljeta v smer »smejurine«, štosi pa izhajajo iz trka ruralnega in urbanega. Vizualizacija brez navdiha, premočni stroji za meglo in reflektorji ... Vse je bolj podobno kičastemu videospotu 80-ih kot profiliranemu režijskemu prijemu, enako *passé* pa je tudi glasba Kornelije Kovača. Brezupna retro fusnota strogo lokalnega dometa.

Tokrat nismo dlakocepili z razmejevanjem filmov, ki so v času Jugoslavije nastali v koprodukcijah. Tako je *Veščica* srbski film, čeprav je deloma posnet na ozemlju današnje BiH. Enako velja za omenjena Markovičeva filma, posneta v koprodukciji Art Filma (Beograd) in Croatia Filma (Zagreb), saj sta tako tematsko kot produkcijsko in avtorsko vezana na Srbijo – tako kot je *Gosti iz galaksije* hrvaški in ne češki film. Obstaja pa še nekaj bolj problematičnih primerov za zapuščinsko razpravo.

Kam recimo uvrstimo film **Čovjek koga treba ubiti** (Veljko Bulajić, 1979)? Literarna predloga za film je Njegoševa drama *Lažni car Šćepan Mali*. Po tematiki, prostoru in času dogajanja je brez dvoma črnogorski. A produkcijsko je skupni izdelek hrvaških Jadran filma in Croatia Filma ter Filmskega Studija iz Podgorice, s črnogorskim režiserjem in z nekaj srbskimi igralci v glavnih vlogah (Tanja Bošković, Dušica Žegarac...) ter večinoma srbsko ekipo (direktor fotografije Branko Ivatović in posebej avtor neopozabne peklenske scenografije, Veljko Despotović).² Situacija je značilna za jugoslovanski talilni lonec, za katerega se je v tistem času še zdelo, da bi lahko uspel. »Talilna« pa je tudi tema filma, ki govori o (ne)enakopravnosti malih pod udarom velikih, v zgodbi o Satanovem odposlancu, ki pride med Črnogorce, da bi jih zapeljal v gospodarjev plan prevzema oblasti, a se speča z »navadnimi ljudmi«, kar bo Satanu drago plačal. Bulajić v filmu *Čovjek koga treba ubiti* peklenske sile zla uporabi kot politično alegorijo, podobno kot Aleksandar Petrović v *Mojstru in Margareti* (1972), a rezultat je veliko močnejši izdelek. Bulajićev film je prava kurioziteteta, saj v ozkih okvirjih tedanje sorealistične kinematografije prinaša zahodno stilizacijo in dramaturgijo, pa tudi številne doslej v tem prostoru še nevidene eksplozijske in žanrske elemente. V filmu izstopajo

do potankosti razdelani prizori Pekla, vredni samega Gustava Doréja: prekleto duše, gole priklenjene nad ognjem, obdane s kačami, hudičevi pomočniki pa jih neprestano bičajo, nabadajo in posiljujejo. Navdahnjena scenografija naredi največ, kar lahko iz srednje velikega proračuna, in prinaša eno izmed najbolj izrazitih vizij Pekla v zgodovini gibljivih slik. Solidne hudičeve maske je izdelal Colin Arthur, znan po svojem sodelovanju v filmih *Konan barbar* (Conan the Barbarian, 1982, John Milius) in *Spopad titanov* (Clash of the Titans, 1981, Desmond Davis), za nas pa je bolj relevanten zaradi vizualnih učinkov maske, s katerimi je oživel ustaške pokole v filmu *Okupacija v 26 slikah* (Okupacija u 26 slika, 1978, Lordan Zafranović). Vizualno bogat in netipičen, na trenutke narativno neosredotočen in tonsko neenoten je film *Čovjek koga treba ubiti* vseeno bizarno slepo črevo v kinematografiji, ki ni vedela, kaj početi z njim.

S tem zaključujemo prvi del zgodbe o jugoslovanskih grozljivkah, v nadaljevanju pa več o grozi in fantastiki v novonastalih državah nekdanje Jugoslavije.

2 Ter Slovincem Jožetom Privškom, zaslužnim za filmsko glasbo (op. prev.).